MERIDIAN CRITIC Nr.1 (Volume 22) 2014

Conştiinţa textuală: etică şi influenţă

Mariana BOCA
Universitatea „Ştefan cel Mare" Suceava

Abstract: This study argues that in any literary text, there is a textual consciousness that speaks to the reader. The analysis focuses on the relationship between the author of the text, the textual consciousness and the conscience of the reader. It aims at highlighting the forms of power and influence exerted on the reader by the textual consciousness through ethical imagination transferred to an individual.
Keywords: Literature, textual consciousness, etics, ethical imagination.

Un cititor, fie că trăieşte în fiecare zi a vieţii lui împreună cu *cărţile de literatură*, fie că le aduce rar în spaţiul conştinţei sale, *ştie* că din orice roman şi din orice poezie, dintr-o epopee sau dintr-o dramă îi vorbeşte *o altă conştiinţă*. Este principalul motiv pentru care merită să te întâlneşti cu *literatura*, gândeşte cititorul. Din lumea literaturii îţi vorbeşte *cineva*. Şi nu oricum. Acel *cineva* e dispus să îţi divulge exact povestea lui semnificativă, înţelegerea proprie asupra lucrurilor, pe care o afli greu sau niciodată de la persoanele reale şi din evenimentele adevărate cu care te întâlneşti de-a lungul vieţii. *Cunoaşterea celuilalt*, a *celui care îţi vorbeşte din text*, este tărâmul fagăduinţei promis de literatură – promisiune făcută mai ales de *autorul* de roman, de epopee, de comedie, de poezie şi dramă. În această perspectivă literatura este un fel de absolut al egalităţii, fără nici o discriminare axiomatică: pentru orice cititor, sofisticat sau naiv, literatura este o alternativă la viaţă reală, acea alternativă de cunoaştere pe care o căutăm mereu, solitari sau împreună, şi din a cărei energie neliniştită s-a născut povestea, cronica, rememorarea, mitul, metafora, moşitul ideilor, filosofia.

Prin urmare, atitudinea cititorului este un act simplu de cunoaştere intuitivă. În textul literar există o conştiinţă. Unii dintre noi, cititorii, o identificăm cu *o voce*, cu o *prezenţă* impalpabilă sau cel puţin cu viziunea unei *alte persoane* asupra lucrurilor. Se naşte întrebarea dacă această percepţie intuitivă e valabilă pentru orice fel de text (de la descrierea ştiinţifică, la literatura ficţională; de la textul istoric şi autobiografic, la cel ficţional şi metaforic) sau acţionează asupra conştiinţei cititorului numai în relaţie cu anumite texte. Răspunsul pe care îl susţin este că sentimental inerent al prezenţei unei

BDD-A8390 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:30 UTC)

conştiinţe vorbitoare se naşte în mintea cititorului numai atunci când el citeşte un text care transmite *o poveste* prin intermediul unei *povestiri*. Identific aceste texte cu toată literatura de ficţiune şi cu poezia, cu textul istoric, memorialistic, diaristic şi autobiografic, unind în acelaşi spaţiu ficţiunea cu metafora, pe de o parte, şi istoria cu autobiografia, pe de altă parte.

De ce? Ajungem astfel la diferenţa dintre *poveste* şi *povestire,* care ne duce direct spre miza ce o reprezintă problema existenţei unei conştiinţe în textul literar. Povestea (*histoire*, în franceză; *story*, în engleză) este *mythos*, întâlnire cu oameni adevăraţi sau fictivi, cu evenimente din viaţa lor reală sau posibilă, capabile să ne deconspire regulile după care îşi conduc existenţa, scenariul existenţial în care se proiectează sensul pe care îl construiesc în raporturile lor particulare cu istoria şi timpul.

Pentru Aristotel, arta rezulta din imitarea omului în acţiune (Capitolul 2, *Poetica*). Acţiunea umană este obiectul tragediei, al epopeei, al oricărui text literar. *Mythos* pentru Aristotel este ceea ce înţelegem azi prin *fabulă* – „*ansamblu de fapte care alcătuiesc subiectul, conţinutul unei opere poetice*": „*Dat fiind că cei ce imită înfăţişează oameni în acţiune, care nu pot fi decât oameni merituoşi sau oameni mediocri (aproape întotdeauna caracterele se reduc la aceste două categorii, viciul şi virtutea reprezentând la toţi oamenii deosebirea de caracter), ei îi înfăţiseză sau mai buni decât suntem noi în general, sau mai răi, sau la fel cu noi, cum fac pictorii.*" (p.14) Aristotel începe sa privilegieze diferenţa dintre obiectele reprezentării, pentru că, în viziunea lui, reprezentarea viciului şi a vituţii este mereu aceeaşi: „*E limpede că fiecare din imitaţiile despre care am vorbit [operele de artă] va avea la fel aceste deosebiri şi va fi alta, deoarece altele sunt obiectele pe care le imită, în felul cum am spus.*" (p.15.)

Povestea este produsul unei conştiinţe care pune la lucru gândirea narativă şi gândirea alegorică, intr-un dozaj unic pntru fiecare poveste in parte, evidenta si prin unicitatea povestirii care tranpune textual povestea. În asemenea texte reprezentarea ideilor noastre despre realitatea lumii are un conţinut emoţional, individual sau pur narativ, indicând prin acest tip de coerenţă internă prezenţa conştiinţei intratextuale. Cu siguranţă, e posibil să demonstrăm că orice text – de la cel al matematicii, la cel al filosofiei şi literaturii, exprimă o conştiinţă intrisecă, pentru simplul motiv că *este* produsul raţiunii unui om *real* care se adresează conştiinţei *reale* a cititorului. Dar *nu* orice text poate să dezvolte în orice cititor percepţia certă a existenţei unei conştiinţe ascunse, pe care el, cititorul, o face să îi vorbească, pe măsură ce dă glas textului în faţa propriei conştiinţe. Percepţia conştiinţei textuale depinde de capacitatea cititorului de a intra în relaţie cu ea, prin lectură şi dialog.

Cititorul de literatură, însă, are cu certitudine percepţia existenţei în text a unei conştiinţe care îi vorbeşte. Ea nu i se datorează, ci i se impune prin chiar natura textului literar – un flux de reprezentări ce urmează implacabil şi fericit logica narativă a unei minţi omeneşti, mintea autorului. Nici lirismul pur nu se poate sustrage total narativităţii, pentru că imaginea cea mai *anti*-narativă este o secvenţă evocatoare dintr-o poveste amplă accesibilă autorului, in momentul creatiei, si care rămâne a fi presupusă de către cititor. Iar

BDD-A8390 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:30 UTC)

mintea omului înţelege timpul, înregistrează evenimentele, produce cunoaştere, delimitează ceea ce cunoaşte de ceea ce nu cunoaşte prin intermediul povestirii. [1]

Când punem problema conştiinţei textuale şi ne întrebăm *ce este ea* sau *cum se naste*, înţelegem că se produce un transfer imposibil de cuantificat cu fermitate dinspre autorul textului spre conştiinţa sedimentată în text. De pe această poziţie, conştiinţa textuală se naşte prioritar ca ipostază a constiintei *reale* a autorului *real* al textului, *in timp ce* el îşi reflectă fiinta proprie în ritmul şi în timpul istoriei şi al lumii lui proprii, prin intermediul textului. Dar în text conştiinţa astfel transferată devine o simplă latenţ, prin intermediul textului. Dar în text conştiinţa astfel transferată devine o simplă latenţă, o formă presupusă. Doar mintea celeilalte conştiinţe implicate, a cititorului real, poate da viaţă prin lectura şi prin dialog viu conştiintei prezente în text. Pentru cititorul obişnuit, conştiinţa care i se adresează din text este cel puţin un adevăr intuitiv. Orice operă literară are o conştiinţă intrinsecă, pe care o dezvoltă autorul ei, dar care nu se identifică cu conştiinţa acestuia, ci se instrăineză de conştiinţa autorului până devine autonomă, în chiar momentul finalizării operei şi al deschiderii către cititor

Întrebarea este ce face cititorul cu percepţia constiintei textuale. O acceptă şi o valorifică? O neagă, o falsifică , o camuflează şi o travesteşte în altceva – în forme, mai ales, tip functii narative, eu narativ, eu liric etc., pentru a nu mai recunoaste nici un fel de prezentă o a unei posibile constiinte? Conştiinţa este egală cu ideea de responsabilitate. Dacă noi, cititorii, acceptăm sau mărturisim prezenţa unei consţiinţe, în dinamica vie a unui text care povesteşte, chiar şi atunci când vorbeşte în metafore, atunci ştim că centrul viu al oricărui text este etica manifestă a acelei conştiinţei cu care eu, cititorul mă întâlnesc în lumea autonomă a poveştii. Două conştiinţe nu pot comunica înafara ideii de *etică*, pentru motivul elementar că fiecare vine în spaţiul dialogului cu *propria etică*.

Literatura înseamnă poveşti cu oameni şi cu lumile lor – adevărate, posibile sau imposibile. Conştiinţa din text se manifestă prin vocile ficţionale, evocând astfel poveşti şi comunicând viziuni diferite asupra lumii şi a realităţilor. Iar mintea noastră are nevoie de hrana proaspătă a întâlnirii necondiţionate cu oameni diferiţi şi asemănători, cu lumile şi cu poveştile lor. Literatura nu poate să dispară pentru că oferă oricărui cititor tocmai posibilitatea unei asemenea întâlniri libere. Fără limitări, fără tehnologie, fără cenzură. Mediatorul întâlnirii dintre mintea cititorului şi lumea evocată în cartea de literatură este chiar conştiinţa, pe cât de tăcută, pe atât de elocventă, existentă în textul literar. Nici un cititor obişnuit, fără pretenţii de critic sau de hermeneut, fără să fie profesor de literatură, n-ar fi surprins să audă opinia că prin romanul sau prin poezia citită îi vorbeşte, de fapt, o conştiinţă aşezată cu efort în cuvintele textului de chiar autorul acelui text literar. Conştiinţa tăcută din text se întrupează şi devine elocventă, dobândind un cop mental particular, pe măsură ce mintea cititorului metamorfozează cuvintele în reprezentări, în timp ce citeşte textul. Iar din reprezentări se proiectează imagini dominante şi se impun voci individuale.

[1] Paul Ricoeur spune în *Timp şi povestire. Timpul devine timp uman pe măsură ce este articulat într-o manieră narativă; pe de altă parte povestirea este semnificativă în măsura în care desemnează trăsăturile experienţei temporale.* (Paul Ricoeur, *Temps et récit*, Tome I, Editions du Seuil, Paris, 1983, p.17)

BDD-A8390 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:30 UTC)

Din imaginile dominante şi prin vocile individuale se impun în lectură sensuri influente. Imaginaţia volatilă a conştiinţei textuale câştigă aparenţă şi intră în imaginaţia vie şi tare a cititorului real. Sensurile orientate de poveste, prin emoţii şi idei, construiesc împreună figura distinctă a unei gândiri deschise către cititor. Fluidul energetic al imaginilor, al vocilor, al sensurilor şi mai ales al gândirii care se adresează imaginaţiei şi conştiinţei cititorului, apropie pas cu pas cititorul însuşi de conştiinţa tăcut-elocventă aflată în miezul textului. Conştiinţa cititorului intuieşte prezenţa celeilalte conştiinţe, în text, încă din primele reprezentări şi o percepe ca pe un ghid intangibil, dar prezent şi puternic:

„*O muză, cântă-mi mie pe bărbatul*
Viteaz şi iscusit, care-ntr-o vreme,
Când el cu măiestria lui făcuse
Pustiu din ziduri sfinte de la Troia,
Nemernici amar de ani pe lume
Şi cunoscu pe drumul lui tot felul
De oameni, de oraşe şi de datini,
Şi pătimi aşa de mult pe mare
Silindu-se să scape de primejdii
Şi înapoi să-şi ducă pe tovarăşi."[2]

Aşa începe primul cânt din Odiseea lui Homer. Din primele cuvinte ale textului e deja evidentă o chemare a celeilalte conştiinţe adesată conştiinţei cititorului[3]. O chemare spre cunoaştere, întâlnire, spre dialog. Tot acest dinamism naşte în mintea cititorului un micro-teritoriu mental şi îl încarcă cu memorie, cu emoţii, cu idei, cu energia unor fiinţe posibile – fiinţele ficţionale şi cu relieful unei lumi din altă parte – lumea ficţională. Cititorul acceptă ca mintea lui să fie locuită, cel puţin temporar, de lumea imaterială a celeilalte conştiinţe, a cărei evidenţă e probată de chiar proiecţia mentală la care cititorul participă şi pe care o asimilează. Are loc un transfer de conţinut dinspre conştiinţa cealaltă, *conştiinţa din text*, înspre conştiinţa cititorului. Mintea şi mai ales conştiinţa cititorului nu poate rămâne indiferentă sau neutră în timpul acestui proces de transfer, pentru că ea participă la o orientare dată sensurilor, gândirii, întregii lumi imateriale, de conştiinţa cealaltă. Întâlnirea la care e chemată conştiinţa cititorului nu este deloc una inocentă.

Nimic nu este inocent în apropierea dintre două conştiinţe, poate mai ales dacă una dintre ele este deopotrivă – imaterială, textuală si fictivă. Se produce o

---

[2] Homer, *Odiseea*, în românește de G. Murnu, Studiu introductive şi comentarii de G.M Pippidi, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1959, p.31.

[3] Ideea, fără a fi dezvoltată, apare în critica românească în studiul lui Mircea Martin, *Singura critică*, publicat într-o primă ediţie în 1986, la Cartea Românească, şi reeditat în 2006 la Polirom, prin valorificarea poziţiilor lui Picon şi George Poulet: „…chiar ea, opera, are o conştiinţă inconfundabilă cu cea care a generat-o. Ea nu e, deci, (numai) purtătoare a conştiinţei creatorului, ci şi deţinătoare a propriei conştiinţe. Un Picon şi un Poulet, printre alţii, au stăruit convingător asupra faptului că opera *este* conştiinţă." (Mircea Martin, *Singura critică*, Polirom, 2006, ediţia a 2-a, pag. 57)

BDD-A8390 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:30 UTC)

influenţă: conştiinţa cititorului îşi deschide mintea şi se relaxează fără teamă în faţa conştiinţei din text. Nu îşi ia măsuri de precauţie speciale. Cititorul e cel mai adesea convins de lipsa de putere reală a conştiinţei textuale asupra minţii şi asupra raţiunii sale. Mai mult, cititorul vrea să fie sedus, aşteaptă să fie acaparat de lumea ficţională a textului, cu certitudinea imposibilităţii ca o conştiinţă fictivă cum e cea textuală să pună cu adevărat stăpânire pe conştiinţa sa reală. Aşadar, cititorul intră într-o experienţă a minţii pe care e sigur că o poate stăpâni. Se înşeală sau nu? Odată ce mintea cititorului se prinde în jocul chemării din text, ea urmează, în fapt, aventura unei alte minţi reale, aceea a autorului care a scris textul. Din aventura minţii şi a conştiinţei omului *real* – autorul – se naşte conştiinţa (fictivă) textuală.

Conştiinţa cealaltă, conştiinţa din text, actionează asupra cititorului prin influenţă si participare. Mediind întâlnirea *cititor-text*, ea transferă spre conştiinţa cititorului sensuri, tipare de gândire, cunoaştere. Un anumit fel cunoaştere. Conştiinţa textuală mediază o anumită înţelegere asupra a ceea ce este binele şi asupra a ceea ce este răul, exprimată prin *imaginaţia etică* cu care fiinţele ficţionale, vocile ficţionale – lumea din text se adresează minţii cititorului. De aceea, conştiinţa textuală transferă cititorului propria înţelegere asupra binelui si asupra răului prin conţinutul orientat al reprezentărilor cu care lucrează *imaginaţia etică* intrinsecă lumii textuale . Conştiinţa din text produce un dialog si o influenţă participativă asupra conştiinţei cititorului datorită *imaginaţiei etice* pe care se bazează orice lume ficţională şi care e consagvină gândirii ce emană din conştiinţa textuală în producerea reprezentărilor şi în orientarea tuturor sensurilor acestora.

Conştiinţa cititorului e atrasă de o asemenea experienţă a participării şi a influenţei pentru că în orice întâlnire cu lumile ficţionale ale literaturii există promisiunea *catharsis*-ului – o emoţie revelatoare atât de puternică încât poate aduce simultan cititorului eliberarea (de rău) şi cunoaşterea (binelui). *Catharsis*-ul, prin urmare, are o *putere magico-etică* asupra cititorului. Produce o ruptură sau o pauză în *continuum*-ul vieţii concrete a cititorului, ca un fel de plecare în altă parte sau un fel de înstrăinare. *Catharsis*-ul îl poartă pe cititor într-o altă realitate, iar în timpul acestei călatorii, cititorul „uită" de el însuşi, „uită" propria existenţă, are viziunea unei alte lumi, cunoaşte altceva.

Se acumulează spontan o distanţă şi se produce o înstrăinare între mintea/conştiinţa cititorului şi propria sa lume. Iată ce spune Ioan Scărarul despre înstrăinare: „*Înstrăinarea sau exilul de bunăvoie este părăsirea fără revenire a tot ceea ce în patrie ne împiedică să atingem scopul nostru, care este realizarea pietăţii. Înstrăinarea este punere de frâu obiceiurilor, înţelepciunea care rămâne, inteligenţa care nu se arată lumii, viaţa ascunsă, scopul nevăzut, meditaţia interioară, dorinţa de puţinătate, cauza dorului dumnezeiesc, bogăţia dragostei, lepădarea slavei deşarte, adâncul tăcerii. […] Înstrăinarea este îndepărtarea de toate, pentru ca gândul să fie făcut nedespărţit de Dumneazeu.*" [4]

[4] Ioan Scărarul, *Scara raiului*, Traducere, introducere şi note de mitropolit Nicolae Corneanu, ediţia a IV-a, Editura Amarcord, Timişoara, 2000, p. 160. Aristotel, *Poetica*, Editura Ştiinţifică, 1957, traducere de acad. profesor C. Balmuş, Biblioteca Filozofică sub îngrijirea lui C. I. Gulian.

BDD-A8390 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:30 UTC)

Atunci când cititorul trăiește *catharsis*-ul, el cunoaște o experiență secvențială, fulgurantă, de tip *cvasi-mistic*. Amintirea ei poate avea o influență inițiatică. Lectura e un exil foarte scurt de bunavoie al cititorului plecat în lumea celeilalte conştiinţe – conştiinţă textuală. Cand cititorul revine din ficțiune în realitate este neschimbat? Sau revenirea poartă urma unei *influențe etice*? *Imaginatia etică* particulară dezvoltată de conştiinţa textuală prin reprezentările ficţionale *poate* orienta înțelegerea asupra binelui şi asupra răului din mintea reală a cititorului. Nimic nu e abitrar, nimic nu e inocent, nici in cele mai pretins arbitrare lumi ficţionale – lumile suprarealiştilor, ale experimentaliştilor dadaişti.

Bibliografie

Aristotel, *Poetica*, trad. C. Balmuş, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957
Homer, *Odiseea*, trad. G. Murnu, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959
Mircea Martin, *Singura critică*, Polirom, Bucureşti, 2006
Ioan Scărarul, *Scara raiului*, Trad. Nicolae Corneanu,Amarcord, Timişoara, 2000
Paul Ricoeur, *Temps et récit*, Tome I, Editions du Seuil, Paris, 1983

BDD-A8390 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:30 UTC)